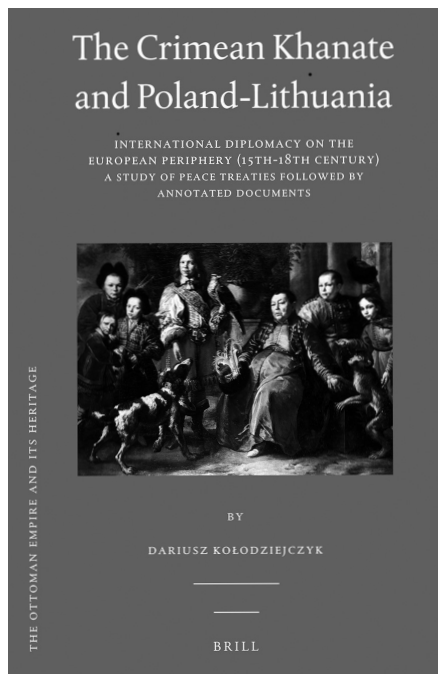

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

KOŁODZIEJCZYK D.

THE CRIMEAN KHANATE AND POLAND-LITHUANIA: INTERNATIONAL DIPLOMACY ON THE EUROPEAN PERIPHERY (15TH-18TH CENTURY): A STUDY OF PEACE TREATIES FOLLOWED BY ANNOTATED DOCUMENTS. – LEIDEN; BOSTON: BRILL, 2011. – 1165 p.

Колодзейчик Д.

Кримське ханство й Польсько-Литовська держава: Міжнародна дипломатія на європейській периферії (XV–XVIII ст.): Дослідження мирних договорів із додатком анотованих документів. – Лейден; Бостон: Брілл, 2011. – 1165 с.

Видання джерел, безсумнівно, один із найважливіших напрямів в історичній науці. Нерідко трапляється, що за цю справу беруться історики, котрі не мають належної філологічної підготовки, або навпаки – філологи без відповідних історичних знань. Крім того, по-

деколи взагалі проблематично дізнатися, що й де вийшло у світ, особливо якщо публікацію здійснено за кордоном. Саме тому нас зацікавила робота польського науковця, визнаного орієнталіста професора Даріюша Колодзейчика, в якій подано аналіз ярликів кримських ханів, а також видано самі документи. Автор водночас історик і знавець східних мов¹. Має повний професійний багаж для опрацювання обраної теми. Книга побачила світ у нідерландському видавництві «Брілл» – одному з найстаріших на Європейському континенті, адже існує воно з кінця XVII ст. Відтак далеко не всі українські історики мають змогу ознайомитися з цією непересічною працею.

Структурно видання складається зі вступу, двох тематичних частин, добірки документів, покажчиків (скорочення, вибрана бібліографія, іменний та географічний), фотокопій досліджуваних матеріалів, а також

¹ Див., напр.: *Kołodziejczyk D. Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672–1699.* – Warszawa, 1994; *Idem. Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents.* – Leiden, 2000 та ін.

кількох карт. Вступна частина містить численні подяки, «Уведення» та зауваги стосовно передачі іншомовних топонімів, власних назв, термінології. Д. Колодзейчик докладно пояснює причини, з яких він узявся за це дослідження, виводячи їх на реальні прикладні речі. Дослідник стверджує, що своєю працею прагне спростувати поширене уявлення про кримських татар досліджуваного періоду як про «напівдиких хижаків». Навпаки, Кримське ханство мало «складну канцелярію», в якій працювали професіонали, «дипломати й спеціалісти з міжнародних відносин» (с. XIII). Автор подає ретроспективу сприйняття Криму сусідніми країнами, звертаючи при цьому увагу на парадокс у рецепції європейцями цієї території як азіатської, хоча насправді вона розташована в Європі, та ще й на обширах античної грецької цивілізації (с. XXVIII). В останньому підрозділі вступної частини Д. Колодзейчик наголошує на складності передачі імен, топонімів, географічно-адміністративних назв і понять, особливо виходячи з того, наскільки різноманітною була етнічна мозаїка тієї ж Речі Посполитої і як складно сьогодні адекватно відтворити все це сучасними мовами, у даному випадку англійською (с. XXXI). Дослідник детально розбирає специфічні правила передачі поданого у книзі матеріалу. Загалом другий і третій підрозділи вступної частини в повній мірі демонструють мовні та історичні проблеми, з якими доводиться стикатися видавцям джерел. Водночас ми бачимо високу наукову підготовку автора публікації.

Першу частину присвячено історії функціонування дипломатичного апарату татарських держав у трьох хронологічних рамках, винесених в окремі глави. Перша охоплює період 1240–1523 рр., що його автор характеризує як «спадщину Чингізхана у Східній Європі». Виокремлюються підперіоди: «Від Бату до Токтамиша: Упорядкування і внутрішнє функціонування Золотої Орди», «Перші контакти Литви з татарами», «Падіння Золотої Орди», «Заснування Кримського ханства та ярлик Гаджи Гірея Литві», «Внутрішній і зовнішній фактори діяльності Кримського ханства», «Між Стамбулом, Москвою і Вільном: довге правління Менглі Гірея (1478–1515 рр.)», «Відбудова Золотої Орди: Перемога та крах Мегмеда Гірея (1515–1523 рр.)». Друга глава має хронологічні маркери 1523–1671 рр. Складається з підрозділів: «Третя декада століття, Саадет і Іслам Гіреї (1523–1532 рр.)», правління Сагіба Гірея (1532–1551 рр.)», «Девлет Гірей та проблема антимосковського альянсу (1551–1577 рр.)», «Польща й правління Мегмеда II Гірея (1577–1584 рр.) й Іслама II Гірея (1584–1588 рр.)», «Оттомансько-габсбурзький конфлікт і період Гази II Гірея (1588–1608 рр.)», «Час насильства 1608–1623 рр.», «Внутрікримська громадянська війна, підйом та падіння Кантемира (1623–1637 рр.)», «Козацька ера 1637–1653 рр.», «Довгий польсько-кримський альянс (1654–1666 рр.)», «Конфлікт навколо України (1666–1671 рр.)». Третя глава охоплює період 1671–1783 рр. і стосується відносин зі Стамбулом та Москвою. Складається з таких підрозділів: «Роль Криму в оттомансько-польській війні 1672–1676 рр.», «У тіні Великої війни 1683–1699 рр.», «Республіка та Крим під час Великої Північної війни», «Війна за польську спадщину (1733–1738 рр.)», «Російсько-оттоманська

війна (1736–1739 рр.)», «Останній польсько-кримський договір 1742 р.», «Останні мирні роки 1742–1767 рр.», «Від Барської конфедерації до першого розподілу Польщі (1768–1772 рр.)», «Російсько-оттоманська війна (1768–1774 рр.) і гірка кримська незалежність», «Кінець Кримського ханства (1783 р.) й падіння Польсько-Литовської держави (1795 р.)», «Освічені правителі проти недисциплінованих суб'єктів: Катерина Велика, Вольтер і придушення кримської й польської анархій».

Частина друга присвячується дослідженню кримської та польсько-литовської дипломатики й дипломатії. Вона складається з шести глав і висновків. У першій розбираються мова й оформлення документів. Своєю чергою, ця глава ділиться на підрозділи: «Тюркські мови у кримській канцелярії», «Інші мови канцелярії», «Мови канцелярій Литви та Польщі», «Оригінали документів, опубліковані у цій збірці», «Офіційні переклади, які зберігаються в коронних архівах», «Офіційні копії, котрі входили до складу коронних і литовських реєстрів», «Інші копії, що збереглися в різних колекціях». Глава друга розкриває кримські «інструменти миру» та їх типологію. Тут бачимо такі підрозділи: «Жалуваний ярлик», «Сартнаме, ярлик-присяга, агднаме», «Присяжні формули кримських правителів і посланників та письмові документи посланників», «Інші інструменти». Главу третю присвячено дипломатичній й фізичному опису документів кримського походження. Натомість у підрозділах четвертої розкриваються польські й литовські «інструменти миру», адресовані ханам: «Королівські інструменти», «Присяжні форми польсько-литовських правителів і повноважних представників та письмові інструменти повноважних представників», «Готові форми інструментів, що продукувалися кримськими ханами». Процедурі підписання мирного договору присвячено п'яту главу, яка складається з підрозділів: «Рівні або нерівні? Характер відносин Криму з північними сусідами», «Посланці: їх набір і статус», «Склад посольств, маршрути», «Стандартне підписання мирної угоди й дипломатичний церемоніал», «Процедура підписання мирної угоди, неофіційна частина». У главі шостій ідеться про політичні питання, що їх містили у собі документи, котрими обмінювалися Річ Посполита та Кримське ханство. Автор виокремлює блоки, в яких розкриває додаткові (крім стандартних) правила й положення стосовно оформлення документів: «Жалування земель Литви», «Пункт щодо спільних друзів і ворогів», «Спеціальне положення щодо спільного нападу на Москву», «Не завдавати кривд дружнім сусіднім правителям», «Про взаємне звільнення полонених і захоплених товарів», «Про безпеку торгівлі», «Про регулярне відправлення подарунків і данини ханові та членам його родини», «Про добре ставлення й незатримання посланців». Крім того, шоста глава містить ще низку підрозділів, у тому числі: «Урегулювання прикордонних проблем», «Інші питання». Наприкінці другої частини вміщено схеми й таблиці, котрі стосуються переліку-хронології обміну документами між Кримом і польсько-литовською стороною, хронології правління кримських ханів, королів Польщі й великих князів Литви (1386–1795 рр.).

Частина «Документи» містить 71 акт. Їх публікації передують блок, присвячений принципам, покладеним в основу подачі джерел. Документи

відтворюються мовою оригіналу (варіанту, виявленого автором) в англійській транслітерації та з перекладом на англійську. Зазначається, в яких архівах, бібліотеках та виданнях (у випадку його попередньої публікації) зберігається даний акт. Також подаються технічні характеристики: колір паперу та чорнил, якість паперу, розміри аркушу й т.п. Наприкінці Д.Колодзейчик умістив фотокопії опрацьованих ним матеріалів. Розпочинає цей документальний ряд найбільш ранній із відомих на сьогодні договірний ярлик кримського хана, засновника правлячої династії Гаджи Гірея з королем польським і великим князем литовським Казимиром Ягеллончиком. Документ датується 1461–1463 рр. Останнім актом добірки виступає ярлик мирної угоди, укладеної між ханом Селяметом II Гіреем і королем Речі Посполитої Августом III 6 грудня 1742 р.

Наостанок хочеться відзначити величезний обсяг використаної Д.Колодзейчиком бібліографії. Ця частина праці польського фахівця може служити самостійним бібліографічним посібником не лише з історії документації Кримського ханства, але й загалом політичних відносин у Центрально-Східній Європі.

Б.В.Черкас (Київ)